

ВИДАТНИЙ ГЕОЛОГ-НАФТОВИК, АКАДЕМІК ГРИГОРІЙ НАЗАРОВИЧ ДОЛЕНКО

(До 100-річчя від дня народження)

М.М. Шаталов

В історії розвитку геологічної думки другої половини ХХ ст. творчість відомого нафтовика, академіка Григорія Назаровича Доленко (1917–1991) посідає почесне місце. В Україні і колишньому СРСР він був одним з фундаторів нафтового напрямку в геологічній науці. Ним розроблені важливі теоретичні проблеми нафтогазової геології: походження нафти і газу, їх міграція, закономірності утворення і розміщення нафтових і газових родовищ у різновікових тектонічних структурах України, Росії та Австрії. В історію розвитку нафтової науки нашої країни Г.Н. Доленко увійшов також як сильний і компетентний керівник виробничої геологічної галузі. За його активної і безпосередньої участі відкрито ряд нафтових і газових родовищ у Поволжі, Прикарпатському прогині, Дніпровсько-Донецькій западині, Криму та Віденському басейні.

Григорій Назарович Доленко народився 24 лютого 1917 р. у сім'ї селянина у с. Гаївка Кіровоградської (нині Кропивницької) області. У 1935 р. закінчив середню школу в м. Макиївка, а в 1940 р. – геолого-географічний факультет Харківського державного університету. З 1941 по 1942 р. був на фронті. Потім був демобілізований і направлений на роботу в Поволжя. Там за його участі були відкриті нафтогазове родовище Заглядине і газові родовища Султангулове і Тарханівка. З жовтня 1943 р. дослідник працював у тресті «Укрнафта» на посаді головного геолога Бориславської контори буріння.

У 1945 р. Г.Н. Доленко був відряджений до Австрії, де під його керівництвом було відкрито найбільше в Європі родовище нафти

Матц, родовище Адерклаа і газові родовища Шонкірхен і Цвендорф. Після повернення в Україну був призначений головним геологом тресту «Укрнафтогазрозвідка» об'єднання «Укрнафта» (м. Львів). Накопичені знання в галузі геології, геофізики, геохімії нафти і газу дозволили Григорію Назаровичу успішно провести пошуки і розвідку нафтових родовищ у Передкарпатті. У числі інших геологів-нафтовиків він стає першовідкривачем Долинського, Північно-Долинського, Новобитківського, Орів-Уличанського і Струтинського родовищ.

У 1952 р. Г.Н. Доленко перейшов на роботу в Інститут геології корисних копалин АН УРСР (нині Інститут геології і геохімії горючих копалин НАН України). Тут вчений приділяв

велику увагу фундаментальній науці, галузевим науково-технічним розробкам і впровадженню їх у практику робіт нафтогазової галузі. По суті, вся його робота в інституті базувалася на науковому аналізі тектоніки, геологічної будови і нафтогазоносності різних регіонів України. У львівському Інституті геології корисних копалин АН УРСР в 1953 р. Григорій Назарович захистив кандидатську дисертацію, присвячену аналізу умов формування нафтових родовищ західної частини Карпатської геосинклінальної зони, і був затверджений на посаді старшого наукового співробітника. У 1958 р. він призначається заступником директора з наукової роботи цього інституту.

У 1961 р. вчений успішно захистив докторську дисертацію *«Умови формування і закономірності розміщення нафтових і газових родовищ Карпат»*, а в наступному році створив відділ геології нафти і газу, який очолював до кінця життя.

У 1963 р. Г.Н. Доленку присуджено вчене звання професора, в 1964 р. обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1979 р. – академіком АН УРСР.

У 1964 р. вченого назначають директором Інституту геології і геохімії горючих копалин АН УРСР. Одночасно він очолює в цьому інституті відділ геології нафти і газу. Під його керівництвом розгорнулися безпрецедентні дослідження по різних теоретичних і прикладних проблемах нафто- і газоносності України. Завдяки Г.Н. Доленку і надхненному колективу співробітників і співавторів його робіт (А.І. Пориляк, І.П. Копач, Л.Т. Бойчевська, І.В. Кілін, Б.М. Улізло, А.С. Щерба, В.М. Щерба, Б.І. Ярош, Б.П. Різун, Ю.М. Сеньковський, Є.І. Чиж, А.П. Медведєв, М.В. Бойчук, С.А. Варічев, І.В. Височанський, Н.І. Галабуда, В.В. Кравець, З.М. Ляшкевич, Р.Ф. Сухорський, П.М. Лагола, М.І. Павлюк, О.С. Ступка, В.В. Колодій, Б.І. Малюк, Г.Н. Широбокова, Г.М. Мицько, В.Г. Осадчий, А.Гр. Стрельковська, М.А. Альохіна, Т.В. Зав'ялова та ін.) незабаром цей інститут став одним з найбільших центрів нафтової науки не тільки в Україні, але і в колишньому СРСР.

Без перебільшення можна сказати, що Григорій Назарович був видатним Вченим і Людиною епохи розквіту нафтової геології в Україні. В результаті проведених геологічних

вишукувань і фундаментальних наукових досліджень була створена потужна мінерально-ресурсна база, яка є гарантією економічної і, значною мірою, національної безпеки України. Основним напрямом наукових досліджень Г.Н. Доленка є геологія нафти і газу, а також розробка теоретичних питань нафтогазової геології. Їм особисто і в співавторстві з колегами були опубліковані численні монографії, які увійшли в золотий фонд геологічної науки. Зокрема, широкою популярністю в Україні та за кордоном користується його фундаментальна монографія *«Геологія нафти і газу Карпат»*, яка вийшла в світ у 1962 р. у видавництві «Наукова думка». У ній детально охарактеризовані умови нафтогазоносності Віденського і Трансильванського басейнів і прилеглих прогинів Західних Карпат, Румунських Східних і Південних Карпат. У першому розділі роботи *«Розвиток поглядів на утворення Карпатської нафти і формування її покладів»* вчений дає загальні уявлення про умови утворення і характер залягання нафти в Карпатах. Він підкреслює, що нафтові родовища Карпат є найстарішими в Європі – *«сто років тому були висловлені уявлення про те, що нафта в Карпатах генетично пов'язана з породами менілітової серії»*. Далі Григорій Назарович висловив свою точку зору на існуючі теорії *«віку нафти»* – міоценову, менілітову та юрську. У другому розділі монографії *«Геологічна будова і умови формування нафтових і газових родовищ нафтогазоносних провінцій Карпат»* Г.Н. Доленко розглядає стратиграфію, тектоніку, історію геологічного розвитку, історію розвідки і відкриття нафтових і газових родовищ, дає характеристику нафтоносності стратиграфічного розрізу порід і закономірностей в зміні властивостей нафт у розрізі родовищ і по площі, а також наводить опис структурних типів родовищ та форм нафтових і газових покладів. У третьому розділі роботи *«Закономірності розміщення нафтових і газових родовищ»* Григорій Назарович висвітлює закономірності просторового розміщення нафтових і газових родовищ. Для цього детально характеризуються умови накопичення і закономірності поширення порід-колекторів нафти і газу, розглядається формування різних типів структур і розподіл їх по площі, з'ясовується роль тектонічних розривів у формуванні

нафтових і газових покладів та визначається час їх утворення. В якості практичних висновків дається характеристика зон нафтогазонакопичення на території Передгірського прогину Українських Східних Карпат.

Підсумком багаторічних досліджень видатного українського геолога-нафтовика Г.Н. Доленка стали його монографії *«Походження нафти і газу і нафтогазонакопичення в земній корі»* (1986) та *«Геологія і геохімія нафти і газу»* (1990). У першій вчений виклав історію розвитку поглядів на походження нафти і газу, їх міграцію й акумуляцію в покладах, проаналізував дані досліджень осадово-міграційної теорії походження нафти і газу, розробив сучасну теорію мінерального синтезу нафти і газу в умовах астеносфери мантії Землі. У другій монографії Г.Н. Доленко висвітлив найважливіші питання геології і геохімії нафти і газу, закономірності нафтогазонакопичення в земній корі, геологічну будову і нафтогазонаосність найбільш вивчених нафтогазонаосних провінцій земної кулі, соляний тектогенез нафтогазонаосних басейнів і гідрогеологічні умови нафтогазонаосності. Характеризуються також склад нафти, її походження, міграція й акумуляція в покладах.

Широко відомі також особисті і колективні монографії вченого: *«Геологічна будова і умови формування нафтових покладів Долинського нафтопромислового району»* (1957); *«Геологія нафтових родовищ України»* (1959); *«Закономірності розміщення родовищ нафти і газу Дніпровсько-Донецької нафтогазонаосної провінції»* (1968); *«Нафтогазонаосність Криму»* (1968); *«Закономірності нафтогазонаосності Передкарпатського і Закарпатського прогинів»* (1969); *«Розломна тектоніка Передкарпатського і Закарпатського прогинів і її вплив на розподіл покладів нафти і газу»* (1976); *«Геологія і нафтогазонаосність Волино-Подільської плити»* (1980); *«Геологічні формації нафтогазонаосних провінцій України»* (1984); *«Нафтогазонаосні провінції України»* (1985); *«Походження нафти і газу і нафтогазонакопичення в земній корі»* (1986); *«Розломна тектоніка і нафтогазонаосність України»* (1989); *«Геологія і геохімія нафти і газу»* (1990); *«Геологія і нафтогазонаосність Дніпровсько-Донецької западини. Ендогенні процеси і нафтогазонаосність»* (1991).

Всі ці монографії побудовані на аналізі та узагальненні величезного фактичного матеріалу, насичені спільною ідеєю про генетичну взаємообумовленість зв'язку нафтогазонаосності нафтогазонаосних провінцій з історією їх геотектонічного розвитку. Вчений поглибив і розширив вчення про умови утворення нафтогазонаосних провінцій і формування в них нафтових і газових родовищ, розвинув вчення про поздовжню і поперечну тектонічну зональність нафтогазонаосних провінцій. При цьому їм всебічно обґрунтовано значення древніх піднятих і депресій, які позначаються в історії геологічного розвитку на літофаціальних і структурно-тектонічних особливостях нафтогазонаосних провінцій – основних чинників утворення та розміщення родовищ нафти і газу.

Під науковим керівництвом Г.Н. Доленка підготовлено та видано ряд багатоаспектних наукових збірників. У цих публікаціях висвітлені матеріали республіканських нарад з проблеми *«Походження нафти і газу, їх міграція і закономірності розміщення нафтових і газових родовищ»*, які проводилися під його керівництвом.

Чимала заслуга Григорія Назаровича у відкритті ряду великих родовищ нафти і газу та в інших розробках, присвячених взаємозв'язку тектоніки і седиментації в нафтогазонаосних провінціях, актуальним проблемам геології і геохімії горючих копалин. Зокрема, за наукове обґрунтування і відкриття нафтових і газових родовищ на великих глибинах в Дніпровсько-Донецькій западині та Передкарпатському прогині Г.Н. Доленка, в числі інших, було удостоєно звання лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки. Цикл його робіт з проблеми *«Закономірності нафтогазонакопичення в земній корі»* відзначено Премією ім. В.І. Вернадського. За розробку наукових основ розвідки нових родовищ нафти і газу в Дніпровсько-Донецькій, Передкарпатській і Кримській нафтогазонаосних провінціях вченого було нагороджено Дипломом ВДНГ УРСР. Здійснена їм розробка оригінальної схеми утворення нафтогазонаосних провінцій і формування нафтових і газових родовищ була удостоєна в 1980 р. Диплома ВДНГ колишнього СРСР. Вчений входив до складу редакційних колегій «Геологічного журналу», «Геологічного збірника» Львівського геологічного

товариства і редагував республіканський між-відомчий збірник «Геологія і геохімія горючих копалин». Він був редактором також окремих томів «Геологічної вивченості СРСР».

Наукова спадщина Г.Н. Доленка величезна. Вчений опублікував 15 монографій, відредагував 25 монографічних збірників, видав понад 400 наукових робіт. Завдяки численним друкованим працям і особистому спілкуванню з іноземними діячами науки на міжнародних симпозіумах і конгресах Григорій Назарович був широко відомий не тільки в Україні, а й за

кордоном. У наукових відрядженнях він побував у багатьох країнах світу – Болгарії, Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Югославії, Австрії, Англії, Канаді, ФРН, Франції, Росії, США, Японії та ін. Заслуги видатного геолога-нафтовика України, академіка Г.Н. Доленка були відзначені високими державними нагородами та грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Стаття надійшла
06.02.2017